

ARTICLES CENTRALS

La violència intrínseca de l'extractivisme: la dominació de les dones i la dominació de la natura

Shamim Meer

Activista feminista, investigadora i escriptora. Escrit col·lectivament amb WoMin

En els darrers anys, les dones de tot el món han denunciat amb més vigor i ràbia la violència dels homes contra les dones. A les capitals d'arreu del món, les dones feien desfilades, “marxes de les putes”,¹ *flashmobs* i campanyes de *hashtags* a les xarxes socials. Al Líban, les dones van penjar simbòlicament vestits de núvia; a Pequín, les dones van passejar pels carrers amb vestits de núvia esquitxats de pintura vermella; al Brasil les dones van escampar centenars de peces de roba interior per una platja; i, a l'Argentina, les dones es van despullar i amuntegar davant d'una pancarta que deia “El feminicidi és genocidi”. Aquestes manifestacions eren una crida a posar fi a la violència i les violacions i a la impunitat dels homes que exerceixen aquesta violència en espais públics i privats.

La violència que pateixen les dones a les zones rurals remotes és relativament més absent als mitjans de comunicació convencionals. Lluny de les capitals, les indústries extractives com la mineria, les plantacions agrícoles i els projectes de macropreses desencadenen la violència de l'empobriment en la vida de les dones. A elles i les seves comunitats els arrabassen terres, boscos i aigua, de vegades a punta de pistola, se'ls alteren les formes de vida i se'ls destrueixen els mitjans de subsistència.

“ A les zones rurals, les indústries extractives, les plantacions agrícoles i els projectes de macropreses desencadenen la violència de l’empobriment en la vida de les dones ”

Quan les dones i les seves comunitats exerceixen el seu dret a dir “no”² a l’absorció de recursos naturals per part de les indústries extractives, quan protesten pel que els treuen o perquè les empreses no compleixen les promeses de real·lotjament i desenvolupament, s’enfronten al poder de l’exèrcit i la policia. També s’enfronten a la seguretat privada, que defensa la riquesa de l’empresa amb la vigilància del moviment dels membres de la comunitat, escorcollant cossos i cases i violant sexualment les dones. Sovint es resisteixen a parlar de la violència sexual que afronten. No només temen les represàlies de les forces de seguretat, sinó també que les seves famílies i comunitats els en culpin, patriarcalment, com sovint ocorre amb les víctimes de la violència sexualitzada.

Armes, poder i política

En la seva recerca recent amb col·laboradors, WoMin aporta una comprensió ecofeminista de l’economia política de l’extractivisme a tres països: Zimbàbue, Moçambic i Sierra Leone.³ La recerca revela com les empreses i l’elit política manipulen i soscaven la llei i la política i utilitzen la violència per obtenir el control de la riquesa mineral. Evidència que la violència desencadenada sobre les dones empobrides i les seves comunitats i sobre els recursos de la terra és intrínseca al sistema econòmic actual.

Aquest sistema depredador del capitalisme prioritza el benefici i la riquesa d’una elit en detriment de la seguretat de la majoria dels habitants de la Terra, dels ecosistemes que sostenen tota la vida i de la sostenibilitat del planeta mateix. Són les dones, en particular, les que assumeixen el cost d’aquest sistema econòmic violent i destructiu.

“ La violència desencadenada sobre les dones empobrides i les seves comunitats i sobre els recursos de la terra és intrínseca al sistema econòmic actual ”

Les experiències específiques de les dones resulten dels seus papers reproductius: l'expectativa que les dones han de complir les funcions de la llar, parir i criar els fills i tenir cura dels malalts, a més d'idees sexistes molt arrelades sobre els serveis, inclòs el sexe, que els homes creuen que poden extreure de les dones. El treball reproductiu també inclou alimentar la família, mobilitzar energia i garantir que la família i la comunitat tinguin accés a recursos hídrics segurs. Les dones són les responsables de tot això.

En tots tres contextos, la mineria sota el domini colonial va provocar el desplaçament i la desposseïció de la població. També va convertir els homes en treballadors mal pagats i es va abusar de la feina reproductiva de les dones per mantenir els homes a la feina i garantir l'existència de la propera generació de treballadores de les mines i les fàbriques. La recerca de WoMin i els seus col·laboradors posa de manifest com continuen les apropiacions, la desposseïció i l'explotació de terres colonials en el present neoliberal i neocolonial, ja que les elits nacionals ajuden, inciten i permeten a les empreses multinacionals continuar amb l'apropiació de recursos naturals.

Les lleis dels tres països analitzats privilegien les empreses multinacionals i no protegeixen els drets de les comunitats, les vides dels quals destrueixen per deixar lloc a la mineria. A més, en els tres contextos, les forces de seguretat dels Estats i les empreses van atacar violentament les comunitats per establir i mantenir el control sobre els minerals.

“ Les apropiacions, la desposseïció i l’exploració de terres colonials continua en el present neoliberal i neocolonial amb el permís de les elits nacionals ”

Un cas d’estudi: Marange⁴

La zona de mineria de diamants de Marange, a Zimbàbue, ha estat un camp de batalla, en el qual les forces armades i els equips de seguretat privada han combatut els miners a petita escala i la comunitat local durant els darrers 14 anys per tal d’assegurar-se el control dels jaciments de diamants.⁵

A Marange s’hi van descobrir diamants l’any 2005. Entre el novembre de 2006 i l’octubre de 2008, la policia va matar, torturar, apallissar i assetjar els miners artesans i també van deixar anar gossos en incursions destinades a expulsar-los dels camps. Així mateix, la policia va agredir i detenir membres de la comunitat local i va sotmetre les dones a violència sexualitzada.

Una dona de Marange explicava⁶ com un camió de soldats la va aturar juntament amb una altra dona quan tornaven dels camps. Van obligar les dones a despullar-se, els van donar pals i els van dir que lluitessin entre elles. Els soldats van indicar que la perdedora seria violada pels soldats del camió.

“ Les forces de seguretat dels Estats i de les empreses van atacar violentament les comunitats per establir i mantenir el control sobre els minerals ”

El 27 d'octubre de 2008, l'Exèrcit, la Força Aèria i l'Organització Central d'Intel·ligència (CIO) van llançar l'Operació *Hakudzokwi*⁷ a Marange. Els soldats van disparar amb munició real i van llançar gasos lacrimògens, des de terra i des d'helicòpters, contra miners artesanals i vilatans. Més de 200 comerciants de diamants i miners van ser assassinats. Milers més van ser torturats i centenars de dones van ser violades.

El 2009 les forces armades van expulsar per la força 1.300 famílies de Marange per “netejar” més terres per a l'explotació de diamants. No hi va haver cap consulta; les famílies van ser obligades a pujar a camions a punta de pistola i les cases van ser destruïdes per les excavadores. Se'ls va traslladar a Arda Transau, una explotació governamental situada a uns 60 quilòmetres al nord de Marange, on van patir penúries considerables i violència continuada.

La zona de Marange ha estat declarada zona restringida segons la Llei de llocs i zones protegides, la qual cosa converteix els vilatans en presoners de fet, de manera que les persones de l'exterior, inclosos els familiars, poden visitar la zona només amb autorització policial. Als vilatans se'ls registra periòdicament en 11 punts de control de la carretera de més de 100 quilòmetres que uneix Mutare i Marange, per buscar diamants, i les dones hi solen experimentar violència sexual. Tres dones van explicar a *Human Rights Watch* que un agent de policia les va obligar a despullar-se completament en un control i les va penetrar amb el dit enguantat, tot afirmant que buscava diamants ocults.⁸

“ Les violacions dels drets humans dels miners i les dones no han motivat ni una sola detenció ”

L'assetjament, l'assassinat, l'agressió i els abusos sexuals perpetrats per agents de seguretat han continuat al llarg dels anys, tal com destaquen alguns informes d'agost del 2019 sobre tortures i assassinats de miners artesanals.⁹ Tanmateix, les violacions dels drets humans dels miners i les dones no han motivat ni una sola detenció.

El vincle entre la dominació de les dones i la dominació de la natura

Les dones dels tres països estudiats per WoMin i els seus col·laboradors van patir violència sexualitzada, inclosa la violació, a mans de les forces de seguretat de l'Estat i de les empreses. No obstant això, si bé hi havia molta documentació sobre la violència contra les comunitats, n'hi havia poca sobre les experiències de violència sexualitzada de les dones.

La concepció ecofeminista que aquesta violència és intrínseca a un model extractivista i violent de desenvolupament permet el desplegament d'enfocaments organitzatius transformadors i de visions alternatives. Això contrasta amb les respostes instantànies a la violència contra les dones, que sovint individualitzen el problema i la solució, oferint a les dones un tractament individual o de justícia en termes legals.

“ Tant la terra com les dones es consideren inferiors, es tracten com a propietat i com a mercaderies que són prescindibles i a les quals es maltracta ”

Posant en qüestió les respostes més comunes, WoMin, juntament amb altres ecofeministes, assenyala que la violència contra les dones està relacionada amb els sistemes d'opressió patriarcals i de classe; i que cal un canvi en les estructures d'opressió, alhora que s'aborden els efectes immediats donant consell, trencant el silenci i permetent a les dones superar l'autoculpabilitat, la por i l'estigma.

Per a les ecofeministes, la dominació sobre les dones i la dominació sobre la natura estan relacionades. Claudia von Werlhof¹⁰ considera que l'afany patriarcal de dominar i controlar està incrustat dins del capitalisme, que posa els diners, el creixement econòmic i el benefici per davant de les persones i el medi ambient. A conseqüència d'aquesta ambició, la natura i les dones són dominades, i són un mitjà per fer créixer els beneficis. Tant la terra com les dones es consideren inferiors, es tracten com a propietat i com a mercaderies que són prescindibles i a les quals es maltracta. Es destrueix el medi ambient i s'abusa del treball reproductiu de les dones, que es destina

a donar suport econòmic al capital. Les dones són explotades pels homes amb poder per obtenir-ne guanys, èxit i plaer.¹¹

La dominació de les dones prové, doncs, de les mateixes ideologies que condueixen a la dominació del medi ambient. L'augment dels beneficis i del creixement es ven com a progrés o desenvolupament i es genera a través de processos que comporten la dominació i l'explotació tant de la natura com de les dones.

“ La concepció ecofeminista contrasta amb les respostes instantànies a la violència contra les dones, que sovint individualitzen el problema i la solució ”

Vandana Shiva¹² assenyala que el patriarcat capitalista abusa tant de la natura com de l'economia que ens sustenta i tensa totes dues fins al límit. La terra i els seus recursos, que nodreixen la vida, són destruïts; les dones són desplaçades dels seus mitjans de subsistència i allunyades de l'accés a la terra, els boscos, l'aigua i les llavors, que permeten tant la seva supervivència com la de les seves famílies i comunitats. Els poderosos s'apropien dels recursos dels més vulnerables, la qual cosa intensifica la violència. La vulnerabilitat cada vegada més gran de les dones a causa de l'apropiació extractivista de terres i l'explotació ecològica les fa encara més vulnerables a la violència.

L'anàlisi ecofeminista de WoMin posa de manifest que tant les dones com la natura suporten els costos externalitzats d'un sistema econòmic extractivista. Els costos per a la natura inclouen la contaminació, la destrucció de grans extensions de terra, boscos i recursos aquífers, la pèrdua creixent de biodiversitat i, en última instància, la creixent crisi climàtica, que va de la mà de totes les formes d'extractivisme. Atès el rol de les dones en la reproducció social, elles són les que netegen els ecosistemes contaminats, caminen més i més lluny per satisfer les necessitats bàsiques de les seves famílies i emmalalteixen quan entren en contacte amb les toxicitats i els verins d'aquest model

de desenvolupament. Això dóna lloc a la idea que el capitalisme extractivista és una economia de costos impagats, ja que són la natura i les persones (en especial, les dones) les que absorbeixen els costos socials, mediambientals i econòmics, mentre que el capital amb prou feines n'assumeix. El sistema s'estructura de manera que les grans empreses sufraguen escassament (o no sufraguen) els costos de la neteja, sense unes compensacions justes per la pèrdua de recursos i mitjans de subsistència, amb els augments del treball no remunerat de les dones i els costos de la salut destruïda a les comunitats afectades.

“ El capitalisme extractivista és una economia de costos impagats, ja que són la natura i les persones les que absorbeixen els costos socials, mediambientals i econòmics ”

En línia amb el pensament ecofeminista, el Moviment de Guardians Yaoska de Rancho Grande, al nord de Nicaragua, veu el cos i la terra com a territoris que cal defensar.¹³ El moviment rebutja la mineria, perquè afecta l'economia local sostenible. La mineria altera els ecosistemes i les fonts d'aigua -de manera que imposa càrregues a les dones, responsables de garantir l'alimentació i la salut de les seves famílies-, promou la divisió sexual del treball, agreuja les relacions de dominació dels homes sobre les dones i fa créixer la violència i els abusos sexuals perpetrats per homes que vénen de fora de la zona i se senten autoritzats a envair el territori i els cossos de les dones.

En la seva defensa de la terra enfront de la mineria, el Moviment Guardians defensa una forma de vida molt arrelada a la terra i la comunitat, en la qual encara existeix la cura mútua. El territori que defensen no es pot omplir de relacions de desigualtat, ja que aquestes debiliten la comunitat i provoquen divisions. Defensen una vida feliç i bona per a tothom, amb cossos lliures que viuen en harmonia entre si i amb la natura.

Construir poder i alternatives des de baix

WoMin es basa en concepcions ecofeministes segons les quals acabar amb la violència contra les dones comporta passar d'una economia violenta modelada pel patriarcat capitalista a una economia pacífica no violenta i sostenible que respecti les dones i la terra. Aquesta transició només es pot aconseguir mitjançant moviments de persones conscienciades, amb anàlisis i estratègies polítiques clares, unificades entre països i sectors.

“ Passar d'una economia violenta a una economia pacífica només es pot aconseguir amb moviments de persones conscienciades i unificades entre països i sectors ”

És a partir d'aquesta concepció que WoMin i els seus aliats donen suport a l'organització i la creació de moviments de dones i treballen amb elles en comunitats afectades per la repressió violenta, per tal d'abordar els traumes, organitzar-se, explorar les arrels de la violència i avançar en alternatives ecofeministes envers el desenvolupament. Les nostres intervencions inclouen algunes de les accions següents:

En primer lloc, hem donat suport a les dones que han patit violència i tortures extremes perpetrades pels militars i la policia, a fi de superar el trauma i definir què significa la justícia per a elles, posant-ho en context i tenint en compte els riscos que afronten les dones i les seves comunitats. Aquest treball, pilotat en col·laboració amb la *Counselling Services Unit* (Unitat de Serveis d'Orientació i Teràpia, Zimbàbue), comportava el desenvolupament d'un model col·lectiu de suport davant el trauma que permetés a les dones organitzar-se, donar-se suport mútuament, reconstruir els mitjans de subsistència, construir consciència i desfer la narrativa que culpa les víctimes.¹⁴

En segon lloc, WoMin i els seus col·laboradors han treballat, juntament amb les dones, per dur a terme una recerca que il·lustri la connexió entre el capitalisme extractivista patriarcal i la violència, inclosa la violència contra les dones. Aquesta obra inclou recerques sobre l'economia política de les explotacions extractives a Moçambic, Sierra

Leone i Zimbàbue; la documentació de les experiències de les dones a Zimbàbue, i un seminari africà en línia sobre les indústries extractives, a fi de bastir una anàlisi comuna.¹⁵

“ WoMin treballa amb dones en comunitats afectades per la repressió violenta, per abordar els traumes, organitzar-se i avançar en alternatives ecofeministes envers el desenvolupament ”

En tercer lloc, donem suport a les dones i les seves comunitats en explotacions de tot el continent, per aprofundir en la seva resistència a l'extractivisme destructiu sota la bandera del dret a dir “NO”. Quan les dones i les seves comunitats diuen “NO” als macroprojectes, reafirmen els seus drets col·lectius sobre els béns comuns i el seu control sobre el territori dels seus cossos; i també defensen i reafirmen el “SÍ” al “desenvolupament” entès com una vida bona, definida en els seus propis termes.

Finalment, la feina citada fins ara s'insereix en un esforç d'aliança més ampli per imaginar col·lectivament alternatives panafricanes al model capitalista extractivista dominant. Liderat per dones militants de base i recolzat per una aliança àmplia d'organitzacions,¹⁶ aquest esforç per construir una visió alternativa de la Transició Justa¹⁷ està en curs i implica un compromís creatiu de les dones en diàlegs, intercanvis d'aprenentatge, recerca i documentació sobre les estratègies de les dones per afrontar els seus problemes i les seves alternatives de vida; i culminarà amb una expressió dels somnis i esperances de les dones per canviar la comunitat, la societat i l'Àfrica. L'expressió final d'aquests somnis pot sorgir com un document fundacional, un tapís o una sèrie d'històries.

1. El moviment SlutWalk va començar el 2011 amb l'objectiu de desafiar la cultura de la violació i els mites sobre la naturalesa de la violència sexual.

2. El dret a dir “NO” és una crida de les comunitats a la sobirania en el desenvolupament, perquè puguin donar forma al seu desenvolupament sense intervenció externa.
3. WoMin i els seus col·laboradors –Centre for Natural Resource Governance (CNRG) a Zimbàbue, Justícia Ambiental (JA) a Moçambic i Network Movement for Justice and Development (NMJD) a Sierra Leone- van emprendre una recerca publicada el 2020 amb el títol “Guns, Power and Politics. Extractives and Violence Against Women” .
4. ““Guns, Power and Politics. Extractives and Violence Against Women in Zimbabwe Research Report”, WoMin CNRG i WoMin Alliance, 2020.
5. Human Rights Watch, a “Diamonds in the Rough Human Rights Abuses in the Marange Diamond Fields of Zimbabwe” (2009), informa sobre la brutalitat i les violacions dels drets humans desencadenades contra els miners artesans i els vilatans.
6. Relatat a WoMin i a Counselling Services Unit (Unitat de Serveis d'Orientació i Teràpia, Zimbàbue), que treballen en col·laboració amb dones en comunitats afectades per la mineria.
7. Paraula “shona” significa “no tornis”.
8. Ibid.
9. CNRG, “Extreme Human Rights violations continue in Marange“ , agost de 2019.
10. Von Werlhof, Claudia (2007) “No critique of capitalism without a critique of patriarchy! Why the Left is no alternative”, Capitalism Nature Socialism, 18(1), 13-27.
11. WoMin fa molt de temps que sosté aquest argument, entre d'altres, en les publicacions següents: “Collection 1: Synthesis of the available literature addressing key themes and questions related to women, gender and extractives”, “Women Building Power Towards Climate, Energy And Justice“, “Covid-19 - Crisis upon crisis in Africa: an ecofeminist perspective”, i “Addressing crisis and building counter power through new African ecofeminist movement”.

12. Mies, Maria, i Shiva, Vandana (1993) *Ecofeminism*. Londres: Zed Books.

13. World Rainforest Movement, "Defending the body-earth territory: An alternative for social movements in resistance 1", Bulletin 226, setembre/octubre de 2016, Uruguai.

14. Aquesta experiència s'està plasmant en un document escrit que es presentarà el desembre de 2020.

15. Hi ha un document conceptual en preparació sobre la violència contra les dones en sectors extractius, amb una perspectiva d'economia social, ecològica i política.

16. WoMin, l'Assemblea de Dones Rurals de Sud-àfrica, la Marxa Mundial de les Dones, Friends of the Earth Africa, organitzacions locals de dones i acadèmics.

17. Per a WoMin i altres moviments socials, una Transició Justa implica repensar la nostra relació amb la natura, construir el poder dels pobles i les dones des de baix i transformar radicalment un sistema econòmic de suport i cures que sostingui els mitjans de subsistència.

SOBRE L'AUTORA

Shamim Meer és investigadora, escriptora, formadora en redacció i educadora, i treballa amb activistes de comunitats i sindicats. Ha escrit sobre lluites feministes, els drets de les dones sobre la terra i la violència contra les dones, entre altres qüestions. Va ser cofundadora de les publicacions feministes *SPEAK Magazine* i *Agenda*, una revista sobre dones i gènere. Actualment treballa amb WoMin en un document conceptual sobre la violència contra les dones en sectors extractius, amb una perspectiva social, ecològica i d'economia política.

Aquesta és una versió traduïda de l'article publicat originalment en anglès.

Fotografia *Waiting for rain in Burkina Faso*, de John Isaac/Un Photo